

PRILOG

1. Studija slučaja

Marijeta Rajković Iveta

Paula Gadže

Hrvati u Buenos Airesu i Rosariju, *Latinosi* u Zagrebu

1. Uvod

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu postoji Croaticum – Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik.¹ Croaticum uglavnom pohađaju potomci hrvatskog iseljništva i dijaspora te studenti na međunarodnoj razmjeni. Predavajući na istome unazad dvije godine teme iz hrvatske kulturne baštine (M. Rajković Iveta) i pohađajući Croaticum kao Hrvatica iz Argentine (P. Gadže) autorice ovoga teksta su se upoznale i nakon nekoliko neformalnih susreta nastala je ideja za ovo istraživanje. U početku je kazivačica bila P. Gadže koja je ocrtała svoje obiteljsko migrantsko iskustvo, a nakon toga tijekom 2011. i početkom 2012. godine uslijedilo je još desetak intervjua s Hrvatima iz Argentine. Većina kazivača se međusobno poznaje i jedni su nam preporučili druge. Intervjuima smo nastojale obuhvatiti migrante, dakle one koji su rođeni u Hrvatskoj,² zatim drugu generaciju migranata koji su otišli iz Hrvatske kao jako mala djeca s roditeljima ili su ondje rođeni (Heršak 1998: 43), a u Hrvatsku su se vratili u četrdesetim i pedesetim godinama života sa svojim obiteljima. Na kraju, pripadnike treće i četvrte generacije migranata odnosno mlade u dvadesetim godinama života.³ Ovakvo „vremensko i generacijsko“ grupiranje kazivača uvjetovano je nizom specifičnosti, prije svega vremenom i razlozima odlaska i dolaska, te načinom adaptacije na život u Argentini i u Hrvatskoj.⁴

Koristile smo nestrukturirane, polustrukturirane i strukturirane intervjue. U početku smo željele ocrtať življeno migrantsko iskustvo i pustiti sugovornike da sami govore, a kasnije smo postavljale ciljane pitanja prilagođena svakoj generaciji migranata. Etnografsku građu, iskaze kazivača, u tekstu smo prikazale *odozdo* s ciljem da čitatelju što više približimo rakurs samih emigranata i/ili njihove obitelji i da na taj način bolje razumiju kazivače (*antropološki subjekt*) odnosno življeno migrantsko iskustvo (usp. Guarzino i Smith 1998: 3-34). Budući da je jed-

¹ <http://croaticum.ffzg.unizg.hr/hrv/croaticumu.html>, pristup 23. 2. 2012.

² Povratnici koji su rođeni u Hrvatskoj u Argentinu su uglavnom odselili zbog političkih razloga nakon raspada Nezavisne Države Hrvatske 1945. godine. Bili su to mladi ljudi od oko dvadesetak godinama.

³ Mladi su potomci ekonomske migracije s prijelaza iz 19. na 20. stoljeće te političke emigracije nakon Drugoga svjetskoga rata. Svi su u Hrvatsku došli na Croaticum, tijekom studija ili nakon završetka studija.

⁴ Najviše je mladih, kojih je i najviše ispitano, devetero, od čega jedan mladi bračni par. Razgovarale smo s dvije obitelji, te jednom umirovljenicom. Nastojale smo obuhvatiti oba spola.

na autorica ovoga teksta i sama doselila iz Argentine, koristile smo i metodu autoetnografije. Također smo provele i multilokalno istraživanje (*multi-sited fieldwork*) u Zagrebu i Buenos Airesu, s ciljem da prikazemo cirkulaciju kulturnih elemenata i njihovih značenja, objekata i identiteta kroz vrijeme i mjesto (usp. Marcus 1995: 95-117). Ovaj prikaz migracijskih mobilnosti nadilazi geografski prostor postajući socijalnim prostorom budući da se temelji na *društvenim odnosima i mrežama* nastalim na njihovim nositeljima (usp. Hannerz 2003: 13-18).

Podatke o osnovnim karakteristikama suvremenog života Hrvata u Argentini prikupile smo od kazivača koji žive u Zagrebu i P. Gadže je tijekom dvomjesečnog boravka u Argentini u zimi 2012. g. razgovarala s još šestero kazivača koji djeluju u hrvatskim institucijama. Cilj nam je bio propitati očuvanje njihovog etnokulturnog identiteta kroz javnu i privatnu sferu. Zanimalo nas je da li su doseljenici iz Hrvatske živjeli getoizirano, te koliko je osnivanje i okupljanje u hrvatskim institucijama⁵ važno za očuvanje etnokulturnog identiteta. U privatnoj sferi zanimalo nas je na koje načine su nastojali očuvati identitet kroz domenu doma (priče o životu u Hrvatskoj, običaji, hrana, markeri hrvatskog identiteta itd.).

U drugom dijelu teksta opisale smo višegodišnje procese dolaska iz Argentine u Hrvatsku. Svi dolasci bili su nakon osamostaljenja Republike Hrvatske 1990-ih godina. Posebno smo prikazale svaku od tri navedene generacije. Propitivale smo važnost teorije makro i mikro konteksta migracijskih mobilnosti. Kroz življena migantka iskustva istraživale smo važnost *socijalnog kapitala* (usp. Castles 2003; Brettel i Hollifield 2000), te *teorije migrantskih mreža* (usp. Massey et al. 2003, 263-267). Cilj je bio saznati i simboličko stvaranje i mijenjanje *granica* društvenih zajednica u novoj sredini. Imajući u vidu teorije stvaranja društvenih odnosa i društvenih sustava naglasak smo stavile na uloge *mreža* stvorenih srodničkim i prijateljskim vezama, točnije procese stvaranja novog društveno socijalnog kapitala. Istraživale smo obiteljska i prijateljsko - poznanička okupljanja, te vrste pomoći prilikom adaptacije na život u Hrvatskoj.

U trećoj fazi rada komparativno smo prikazale ove dvije migracije, transkontinentalnu iz Hrvatske u Argentinu i imigraciju i/ili povratničku migraciju u Hrvatsku (Čapo Žmegač 2003, 2010; Gmelch 1985). Nadalje, istraživale smo procese međukontinentalne translakalnosti, odnosno života u međuprostoru i paralelnu uključenost u događanja u Buenos Airesu i Rosariju te Zagrebu. Ovi procesi se definiraju „kao procesi kojima migranti uspostavljaju i održavaju mnogobrojne društvene odnose koji povezuju njihovo društvo podrijetla i društvo naseljavanja. Ključni element transnacionalizma je mnoštvo načina kojima sudjeluju u društvu iz kojega dolaze i u društvu u koje su migrirali „ (Basch, Shiller, Blanc prema Čapo Žmegač 2003:118). Također smo pratile promjene i transformacije razina identiteta ovisno od okruženja u kojima pojedinac boravi, odnosno je li dolazilo do stvaranja višestrukog i hibridnog identiteta (Grbić 2005). Pažnju smo obratile i na transmaterijalne prakse pripadanja i bivanja, odnosno važnost materijalnih predmeta za osjećaj doma (Povržanović Frykman, 2010). Prikazujući procese adaptacije hrvatskih emigranata u Argentini, te adaptaciju treće i četvrt generacije migranata u Hrvatsku postavile smo pitanje možemo li mlade nazvati povratnicima budući da oni nisu iseljenici nego potomci iseljenika i da prilikom dolaska u Zagreb prolaze procese kao i bilo koji drugi imigranti.

⁵ Budući da postoje razne institucije u kojima su okupljaju Hrvati u Argentini, kazivači često koriste i razne nazive, primjerice: zajednica, društvo, klub, udruga, centar, župa... te ih i autorice tako koriste i u tekstu.

Etnološka literatura temeljena na kvalitativnim izvorima o Hrvatima u Argentini gotovo da ne postoji. Etnografske podatke pronalazimo u fragmentima na marginama djela koja daju pregled cjelokupnog hrvatskog iseljeništa: Hrvata u Americi, Hrvata u Južnoj Americi, te Hrvata u Argentini. Uglavnom saznajemo podatke o privlačnim i potisnim faktorima iseljavanja, o formiranju i djelovanju hrvatskih udruga, istaknutim pojedincima, doprinosu Hrvata Argentini i sl.⁶ O povratnicima iz Argentine u Hrvatsku dosada nema objavljenih radova, kako u Hrvatskoj, tako niti u Argentini.

2. Hrvati u Buenos Airesu i Rosariju

Imajući u vidu omjer između površine i broja stanovnika Argentina, je sredinom 19. stoljeća bila jedva nastanjena zemlja. Zadaća njenih prvih državnika bila je dopustiti doseljavanje svima koji u njoj žele živjeti. Brojna imigracija u Argentinu započinje sredinom 19. stoljeća i sve je brojnija do početka Prvoga svjetskog rata. Najveće doseljavanje s hrvatskog prostora bilo je u zadnja dva desetljeća 19. stoljeća i prvom desetljeću 20. stoljeća, te u godinama između dvaju svjetskih ratova. Karakteristika transkontinentalnih migracija na prijelazu stoljeća je da su bile homogene i lančane migracije, ponajviše zbog ekonomskih razloga. Prvo dolaze Dalmatinci i to iz uskog obalnog pojasa od Omiša do Bokakotorskog zaljeva s pripadajućim otocima, da bi se prostor iseljavanja s vremenom širio prema unutrašnjosti i prema sjevernijem dijelu jadranske obale (Grbić 2006: 18). U Argentinu je naselilo najviše Hvarana i stanovnika dubrovačke okolice (usp. Antić 1991: 31; Holjevac 1967: 184; Čizmić et al. 2005: 160-161). Ne postoje točni statistički podaci o broju Hrvata doseljenih do početka Drugoga svjetskoga rata, međutim najveći broj autora navodi da se radi od oko 100 000 do 150 000. Nakon Drugog svjetskoga rata, točnije od 1946. do 1951. godine, u Argentinu je doselilo još oko 20 000 Hrvata i to političkih emigranata iz svih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Useljenici iz Hrvatske započeli su novi život diljem Argentine, ponajviše u Buenos Airesu, Santa Fe, Córdoba, Chaco, Rio Negro, Patagoniji (usp. Čizmić et al. 2005: 163; Holjevac 1967: 168- 189; Rojnica 1974: 195- 206; Sinovčić 1991: 20, 27). Zbog raznih specifičnosti, a time i preoširnosti problematike, u ovom radu pažnja će se posvetiti samo Hrvatima u Buenos Airesu i Rosariju.

2. 1. Sjećanje na prve godine života u Argentini⁷

Dolazak u drugi socijalno politički i kulturni prostor, odnosno na novi kontinent bio je vrlo težak, kao što je ostalo u sjećanju djeteta migranta: „Te godine su bile jako teške. Prvo iz klimatskih razloga... to je posebna vrućina, vlažna u Buenos Airesu. Rijeka La Plata je kao jedna ogromna močvara jer to je rijeka ravnice koja jedva klizi mic po mic prema Atlantiku” (A. D.

⁶ Usp.: Antić 1992, 1995; Čizmić et al. 2005; Holjevac 1967; Hetrich 1996; Rojnica, 1974; Sinovčić, 1991; Verlichak Vrljičak, 2011; Perić Kaselj, 2010.

⁷ U ovom odlomku dat ćemo samo osnovne karakteristike prvih godina života u Argentini, budući da bi detaljna analiza premašila okvire ovoga rada.

P. r. 1938. 2. g.⁸). Prema uvidu u literaturu, a što su potvrdili i kazivači, neovisno o valu doseljenja i stupnju obrazovanja, većina doseljenika prošla je proces socijalno silazne društvene pokretljivosti, odnosno radila je teške fizičke poslove. Najveći dio ekonomske migracije bavio se poljoprivredom, a velik dio političke emigracije radio je na mašinskom pletenju pulovera. Izuzetak predstavljaju inženjeri šumarstva, agronomi i liječnici koji su nakon usvajanja španjolskog jezika brzo pronalazili posao u struci (usp. Rojnica 1974: 206-237).

U obitelji intelektualaca, s kojima smo razgovarale, djeca su odrastala na hrvatskim slikovnicama, čitale su se hrvatske knjige i časopisi: "Jako puno ljudi iz Hrvatske nije donjelo kapute i cipele, ali knjige je..." (ibid.) Misao o povratku političke poslijeratne emigracije u obiteljima naših sugovornika stalno je bila prisutna. Obitelji su održavale rijetke kontakte s rodbinom i prijateljima koji su ostali u Hrvatskoj, ponekima su slali i pakete, no politički emigranti morali su strogo paziti da se ne odaju identitet i adresu pošiljatelja budući da je, prema kazivačima, sve otvarala jugoslavenska tajna služba: "Pisma su išla na druga imena, druge adrese. Paketi su se slali s drugih mjesta pod drugim imenom... stričevi, tete, sestrične, bratići njima smo slali obimnu pomoć, pakete..." (ibid.) Stanovanjem u istim ulicama i kvartovima, te radeći zajedno mnogi imigranti i njihovi potomci bili su gotovo stalno u hrvatskom etničkom okruženju.

2. 2. Suvremeno stanje na terenu

U Buenos Airesu i danas Hrvati najviše žive u nekoliko kvartova. Ekonomski useljenici naseљjivali su južne gradske četvrti La Bocu, Dock Sud, Avellanedu, La Platu, Beriso i Ensenadu, politička emigracija sjeverni dio grada Villa Martelli, Munro, Saavedra, San Isidro, José Ingenieros, Vicente Lopez, istočni dio La Matanza (Moreno i San Justo) te sjeverozapadna predgrađa i centar. U većini navedenih četvrti postoje hrvatske zajednice, crkve i male škole. Crkve su u San Justo (Sv. Leopold Mandić) i Saavedra (Sv. Nikola Tavelić – „Tehar“, ondje postoji i mala škola). Hrvatske zajednice postoje u Saavedri, San Justu, Dock Sudu i La Plati. U pojedinim četvrtima, kao primjerice u Villa Martelli, San Justu i Saavedri u privatnim kućama su impri-vizirane trgovine u kojima se unazad dvadesetak godina mogu kupiti prehrambeni proizvodi iz Hrvatske, majice i drugi navijački rekviziti hrvatske nogometne reprezentacije s crveno bijelim kvadratima koje, bez licence, proizvodi jedan hrvatski migrant.

U gadu Rosariju ima dosta Hrvata, mada prema kazivačima nisu grupirani u određene kvartove. Oko Rosarija ima nekoliko sela u kojima su živjeli pretežno Hrvati, primjerice: Venado Tuerto, Villa Mugueta, Chovet, Colon, Villa Cañas, Arequito. I danas se prepoznaju po prezimenima koja su završavala na -ić, odnosno na španjolskom jeziku -ch. Neovisno o tome gdje stanuju hrvatski iseljenici se druže i kroz godinu na raznim koncertima, hrvatskim festivalima, odlaze zajedno na hodočašća i sl. te se prema kazivačima uglavnom poznaju i često dolazi do ljubavnih veza i brakova.

⁸ Kao identitet kazivača koriste se inicijali, godina rođenja i navodi se kojoj generaciji migranata pripadaju. Oznaka 2. g. odnosi se na drugu generaciju migranata, 3. g. na treću generaciju i tako dalje.

2.3. Etnokulturni identitet u javnoj i privatnoj sferi

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće doseljenici iz hrvatskog etničkog prostora nisu imali izgrađen hrvatski identitet. Doseljavali su se kao Austrougrini (austrohúngaros), a nakon prvog svjetskog rata kao Jugoslaveni (yugoslavos) i Talijani. Sami sebe nazivali su Austrijaki, Austro - Ungri, Dalmati, Istrijani, Slaveni, a s vremenom su "pohrvaćeni" (usp. Sinovčić 1991:19, 23-26, 32; Rojnica 1974:161; Antić 1995, Perić-Kaselj 2010).⁹ Prvo društvo u kojem su se okupljali osnovano je već 1878. godine i nosilo je ime: Austro-ugarsko društvo uzajame pomoći (*Sociedad austro-hungara de socorros mutuos*).¹⁰ Hrvatski identitet počinju naglašavati tek kada su međuratni useljenici osnovali društvo „Hrvatski domobran“ 1931. godine. Ovo društvo izdavalo je svoj tjednik i godišnjak i nakon osnutka okupljalo je 1984 člana (usp. Sinovčić 1991: 32). U međuvremenu, u Argentini izlaze brojne hrvatske publikacije.¹¹ Emigracija koja je uslijedila nakon Drugog svjetskoga rata i danas predstavlja najpoznatiju hrvatsku političku emigraciju. Ovi emigranti donijeli su snažno izgrađen hrvatski identitet i uglavnom su bili visoko obrazovani.

Unatoč tome što su većina kazivača potomci političke emigracije svi su isticali da nitko od njihovih roditelja nije bio vojno lice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, već da je bilo dovoljno biti intelektualac, student i katolik i time biti proglašen protivnikom nove komunističke vlasti. Vlastito iskustvo djevojčice od 15 godina ispričala je kazivačica (V. V. r. 1930. 1. g.) čiji otac je bio pravnik i direktor jednog poduzeća: „Moj otac nije bio nikad u politici, niti je bio vojnik, niti je nešto napravio loše, on je odlučio da neće bježati. Ali ljudi su toliko bježali, to vam je bila slika jako žalosna, znate. To je išlo pješice, s autima, s autobusima, na konjima. To je bila Europa kao da cijela se selila.“ Nakon bijega iz Hrvatske, svi emigranti godinu do dvije proveli su u Italiji (ponajviše u logoru Fermo¹²) ili u Austriji dok nisu dobili dozvolu za useljenje u Argentinu.

Literatura najčešće prikazuje homogenu zajednicu Hrvata u Argentini, no prema našim sugovornicima razlike su prema vremenu dolaska, razlogu dolaska, obrazovanju, kraju iz kojega su doselili i sl. „Ovi što su došli prije su se zvali starosjedioci. Oni su imali klub u Dock Sud-u i svoje aktivnosti... Drugi val, to su ljudi koji su bili intelektualci ... ministri, doktori itd. Tako da je to bio drugi profil, kako bi rekla ... je bila razlika (...) Meni se čini da svaki je držao svoje (klubove, domove op. a.). A ova generacija od naših roditelja oni su pokrenuli: Hrvatski Dom i Kulturni klub, Zadruga u Villa Martelli, Studia Croatica, Hrvatska Revija... su bili puno više aktivni“ (M. T. r. 1955. 2. g.). Isto potvrđuje i iskaz drugog kazivača: „Danas u Argentini postoji negdje 350 000 mogli bismo reći "tehničkih Hrvata" to su oni koji bi zbog barem jednog djeda ili bake imali kriterij ... ali nema puno veze s realnošću... mnogi od tih

⁹ Kod upisivanja narodnosti useljenika u Argentini nije postojala razlika između narodnosti i državljanstva, već su ove dvije kategorije zbijene pod španjolskim pojmom *nacionalidad* (usp. Sinovčić 1991: 19).

¹⁰ O radu *Austro-ugarskoga društva uzajame pomoći i prvim desetljećima Hrvata u Argentini* usp.: Antić 1991: 77- 172.

¹¹ Detaljan pregled hrvatskog tiska objavljenog u Argentini od 1946. do 1990. godine usp.: Sinovčić 1991: 33, 56- 60, 67- 129. Također usp.: Čizmić et al. 2005: 172-172; Holjevac 1967: 201-205.

¹² O životu u logoru Fermo vidi dokumentarni film o dječjem piscu „Josip Cvrtila - dragi tata“ redatelja i scenariste Mira Brankovića, HRT 1, 30. 03. 2011. (<http://tvprofil.net/show/1430077/josip-cvrtila-dragi-tata> pristup 20. 2. 2012).

ljudi nemaju pojma o Hrvatskoj... izgubilo se.“ (A. D. P. r. 1938. 2. g.). No i među onima koje je zanimala politika i koji su težili za osamostaljenjem Hrvatske i povratkom u nju postojale su razlike, kao što je dodao isti kazivač: „Ja sam se počeo baviti sa 17, 18 godina pisanjem o hrvatskim temama, onda sam doživio neugodnost tako da sam u jednoj hrvatskoj obitelji zatekao jednog gospodina koji me strašno napao, jer ja nisam ustaša, ja sam za Pavelića rekao, pa se uskukurikao... i onda sam rekao: Ma čekaj malo, što ću se ja tu sad k'o budala s vjetrenjačama se boriti ... „

2. 3. 1. Očuvanje identiteta u javnoj sferi

Prema kazivačima, a to potvrđuje i literatura, očuvanju hrvatskog identiteta pridonijela su okupljanja migranata u brojnim hrvatskim središtima i u crkvama. Prvi svećenik iz Hrvatske u Argentinu doselio je 1929. godine, a nakon Drugog svjetskog rata među doseljenicima nalazi se i četrdesetak svećenika, posebice franjevaca (usp. Rojnica 1974: 181- 192; Sinovčić 1991: 49- 55; Verlichak Vrljičak, 2011: 44-49). Hrvati su tek 1949. godine uspjeli kupiti vlastitu kuću- dom u središtu Buenos Airesa i nakon toga u njoj se odvijala većina društveno političkog rada (usp. Sinovčić 1991: 60).¹³ U drugoj polovini 20. stoljeća u Buenos Airesu i Rosariju osnivana su mnogobrojna hrvatska središta s bogatom kulturnom, društvenom i političkom djelatnošću. Ovom prilikom spomenut ćemo samo one važnije u kojima su članovi bili naši kazivači.

„Hrvatsko vjersko središte sveti Nikola Tavelić“ smješteno je u Villa Martelli tj. Saavedri.¹⁴ Iako je nekim Hrvatima posjet ovom centru udaljen i po više od sat vremena vožnje osobnim automobilom velik broj njih ovdje nedjeljom dolazi na svete mise i nakon njih se ostaju družiti u Centru. Centar ima bogatu knjižnicu, organizira tečaj hrvatskog jezika, razna tematska predavanja i programe, tamburašku sekciju, organiziraju izlete i logorovanja ... (usp. Heitrich 1996: 82- 95). Ondje organiziraju zajedničke večere i ručkove: „Za (obilježavanje spomendana op. a.) Sv. Nikola Tavelić je obavezno, i ako se treba skupljati novac za nešto. Mala škola napravi dva - tri ručka jer trebaju novac za neki put, za godišnji odmor. Mala škola i Društvo idu jedan put godišnje na more. Hrvati imaju na jugu Buenos Airesa u mjestu Bahia San Blas kod franjevaca nekoliko kućica gdje idu na godišnji odmor“ (P. G. r. 1981. 3. g. i V. K. r. 1988. 3. g.).

U Dock Sudu, nekadašnjem siromašnom radničkom kvartu smješten je Hrvatski klub. Časne sestre su iz Zagreba došle u Argentinu 1934. godine i osnovale školu hrvatskog jezika u Zavodu Krista Kralja (Instituto Cristo Rey). Tečaj hrvatskog jezika održava se i u centru *Circulo Croata Cultural y de Socorros Mutuos*, koji je osnovan 1923. godine.

U San Justu važnu ulogu ima Hrvatsko vjersko središte Sv. Leopold Mandić.

¹³ Tijekom druge polovine 20. stoljeća u Buenos Airesu su osnovana brojna hrvatska društva. Popis društava usp.: Sinovčić 1991: 61- 63. O okolnostima i načinima osnivanja društva usp.: Perić Kaselj, 2010.

¹⁴ Više o Hrvatskom vjerskom središtu Sv. Nikola Tavelić usp.: J. Gadže, 2002. Svi kazivači za odlazak u ovaj centar kažu: *Idemo u Tebar*. Budući da se ulica u kojoj se nalazi zvala *Avenida del Tejar* (danas *Avenida Balbin*). Hrvati su i naziv ove ulice prilagodili hrvatskom jeziku te su umjesto j počeli pisati h. Ondje je župna crkva i hrvatski centar. Subotom se ondje održava mala škola i folkorna sekcija, a nedjeljom se okupljaju srednjoškolci i *sveučilištarci* u okviru Društva hrvatskih katoličkih srednjoškolaca i sveučilištaraca. Društvo je 06. 11. 2010. proslavilo 50 godina djelovanja (P. G. r. 1981. 3. g. i V. K. r. 1988. 3. g.).

Prema objašnjenjima kazivača u svim centrima aktivnosti su uglavnom organizirane na način da djeca osnovnoškolskog uzrasta idu subotom u male škole. Oko trinaeste godine učlanjuju se u folklorna društva gdje plešu, pjevaju i sviraju. Zbog visokih troškova, tek je nekoliko mladih došlo u Hrvatsku na ljetne i zimske škole hrvatskog folklora koje organizira Hrvatska matica iseljenika.¹⁵ Prilikom važnijih godišnjih okupljanja u hrvatskim zajednicama nastoji se pripremiti hrvatska hrana. Pod hrvatskom hranom kazivači su isticali: sarmu, punjene paprike, *chucrut* (svinjetina, kiseli kupus i mljevena crvena paprika), sekeli gulaš, ćevape, razne pite, štrudle, kremšnite, baklave. Tim prilikama se sluša hrvatska muzika, a često gostuju i pjevači ih Hrvatske. Prigodom okupljanja katkada se prodaju suveniri iz Hrvatske, te hrvatski prehrambeni proizvodi od Kraša, Podravke, Maraske itd. Naši kazivači u hrvatske zajednice dolazili su i na radionice vezane uz hrvatsku tradicijsku kulturu, primjerice pripremu hrvatske tradicijske hrane, bojanje uskrasnih pisanica s voskom i sl. Budući da su crkva i hrvatska zajednica često u istoj zgradi svećenik često za Uskrs ili Božić organizira zajednički ručak na kojem sudjeluje oko 30ak hrvatskih migranata koji su aktivni u zajednici. Nakon 1990-ih, prema kazivačima, razlike između valova doseljenika gube se iz dva razloga. Prvi razlog je što se Hrvatska osamostalila pa nije toliko bitan jak politički predznak koji je karakterizirao većinu političke emigracije, a drugi što vodstvo u udrugama preuzimaju treća i četvrta generacija migranata, odnosno potomci svih valova doseljenika. Danas su okupljanja ponajviše zbog kulturnih i sportskih događanja.

Na pitanje kako su prijateljima Argentincima objašnjavali odakle su i jesu li isticali hrvatski identitet, većina kazivača kazala je da je bilo teško objasniti da su oni Hrvati kada hrvatska država nije postojala. Nakon hrvatske neovisnosti „1991. među svim Hrvatima, probudio se snažan osjećaj za domovinu... svi su osjećali neki zanos“ (Verlichak Vrljičak 2011: 17). Budući da je Argentina država u kojoj je nogomet iznimno popularan sport, kazivači su naglašavali da je snažan impuls isticanju hrvatskog identiteta bilo svjetsko nogometno prvenstvo 1998. godine kada je hrvatska reprezentacija osvojila treće mjesto. Utakmice su se pratile organizirano u hrvatskim klubovima. Većina Hrvata pratila je sve utakmice, bila odjevena u crveno-bijelo kockaste dresove i s ponosom isticala hrvatsko podrijetlo. Kažu, od tada *nisu morali objašnjavati tko su Hrvati i gdje je Hrvatska*. Tijekom 90-ih godina, nakon ova dva događaja, kod velikog broja Argentinaca hrvatskoga podrijetla pojavila se potreba za istraživanjem podrijetla i oživljavanjem identiteta. Tako je jedna djevojka izradila web stranicu www.croatiaviva.com na kojoj su se upoznavali potomci Hrvata: „Puno ljudi koji nisu bili u kontaktu su se počeli javljati ... i oni koji prije nisu dolazili u zajednicu tada su počeli dolazili, kontaktirali, tražili rodbinu“ (P. G. r. 1981. 3. g.).

2. 3. 2. Očuvanje identiteta u privatnoj sferi

Da bismo saznale da li se i na koji način očuvao hrvatski etnički i kulturni identitet u privatnoj sferi istraživale smo prakse hrvatskih iseljenika u domeni doma. Zanimalo nas je da li su se usmenom predajom prenosile priče o životu u Hrvatskoj i o Hrvatskoj, na koji način su dobivali informacije o Hrvatskoj. Što su prakticirali s namjerom da očuvaju hrvatski identitet.

¹⁵ O školi hrvatskog folklora usp.: http://www.matis.hr/projekti_opsirnije.php?id=36, pristup 19. 2. 2012.

Koje hrvatske običaje su nastojali zadržati, jesu li pripremali hrvatsku hranu, koja imena su davali djeci. Postoje li predmeti doneseni tijekom preseljenja ili predmeti koji su kasnije dobiveni ili kupljeni prilikom posjeta Hrvatskoj i možemo li iz njih iščitati markere identiteta.

Prve, druge, a djelomično i treće generacije migranata živjele su u višegeneracijskim obiteljima, te su djeca s bakama i djedovima, koji su rođeni u Hrvatskoj i koji nikada u potpunosti nisu svladali španjolski jezik, razgovarali na hrvatskom jeziku i često slušali priče o Hrvatskoj: „Kad sam bila mala, sam mislila da su Hrvati jako katolički, samo sam se znala molit na hrvatskom... Za Božić pjevali smo božićne pjesme, bake su uvijek pekle domaće kolače... uglavnom hrvatsku hranu, za Uskrs, Božić, rođendan“ (P. G. r. 1981. 3. g.). Slično je dodao i drugi kazivač: „Baka baš voli crkvu i pričala je... ti običaji kojih nema u Argentini... Ako pitaš mene kakvi su običaji u Argentini ja nemam pojma. Uvijek smo napravili ono što su oni radili u Hrvatskoj (...) Dva - tri puta mjesečno smo se vidali... dok je moj djed imao restoran mi bi se svake nedjelje skupili s rođacima, (A. A. P. r. 1983. 3. g.). Svi kazivači potvrdili su prakticiranje hrvatskih godišnjih običaja: „A o tom nije bilo govora, to se tako radilo, to je bila najprirodnija stvar.“ (A. D. P. r. 1938, 2. g.). Dakako, prilagođenih novim klimatskim uvjetima: „Mama priča da Božić je radila isto kao tu. Poslije je bilo nemoguće, ta tradicija da se radi u Argentini, jesti sarmu za Božić¹⁶“ (M. T. r. 1955. 2. g.). Isticali su okupljanje šire obitelji tijekom godišnjih i životnih običaja. Dake, migranti su nastojali zadržati hrvatski identitet prakticirajući elemente hrvatske tradicijske kulture koje su sami smatrali bitnima, uz to su odlazili na mise u hrvatske crkve i družili se u hrvatskim zajednicama. Mladi kazivači u Argentini često su odlazili na hrvatske mise, dok u Zagrebu nemaju za tim potrebu. Na pitanje o važnosti vjere u njihovim životima uglavnom se dobiva odgovor: „Baka i djed su bili religiozni, mama i tata da, ali ja već nisam baš. Za mene je to više da se družim s obitelji“. Iz ovakvih iskaza možemo zaključiti da se odlazak na vjersku službu kod migranata ne prakticira samo zbog religijskih razloga, već da odlasci na svete mise imaju veliku ulogu u etničkoj koheziji hrvatske zajednice.

Migranati iz obitelji s kojima smo razgovarale do današnjih dana govore hrvatskim jezikom, a pojedine žene zbog stanovanja u hrvatskom etničkom okruženju nisu imale potrebe naučiti španjolski jezik: „Tu gdje su živjeli još je bilo dvadesetak hrvatskih kuća i uvijek su se družili svi skupa... baka je bila domaćica i nije joj trebalo da zna španjolski. Još i danas ne zna, uglavnom miješa sve... kod nas se uvijek pričao hrvatski, ali može se razumijet španjolski. Sve prijateljice su joj Hrvatice, (A. A. P. r. 1983. 3. g.).

Svi kazivači su isticali da su njihovi pretci prilikom dolaska donijeli tek nužne osobne stvari, odjeću, fotografije i pokoji predmet. Nakon preseljenja rodbina iz Hrvatske slala im je predmete, a mnoge su i sami kupili ili dobili prilikom posjeta Hrvatskoj: „Svi Hrvati imaju u kući nešto iz Hrvatske“ (P. G. r. 1981. 3. g.). Uglavnom su to: hrvatski grb, zastava, majice s istaknutim nacionalnim simbolima- uglavnom dresovi nogometne reprezentacije, slike, zidni tanjuri, knjige (najčešće razne mnografijske i kuharice), gramofonske ploče, CD-i, DVD-i, tekstilni predmeti za kućanstvo (stolnjaci, prekrivači, tabletići i sl.). Opisu doma Hrvata u Argentini najbolje odgovara sljedeća rečenica: „Suvenirnica, trebaš samo cijene prikeljiti!“ (M. M. P. r. 1984. 3. g.).

¹⁶ U Argentini je ljetom tijekom prosinca, siječnja i veljače.

Većina obitelji naših sugovornika željela je djeci dati hrvatska imena, no argentinski sustav to nije omogućivao tako da su djeci davana imena koja su se koristila u obje države (primjerice Marija, Monika, Lucia, Karla, Ana, Veronika, Silvana) ili prijevodi hrvatskih imena na španjolski jezik (primjerice Ivan - Juan, Drago - Carlos, Adrian- Jadran, Jure- Jorge). Većini u službenim dokumentima pišu dva osobna imena kao što se to prakticira u španjolskom govornom području, no u privatnoj sferi koriste samo jedno ime. Situacija se promijenila unazad desetak godina, pod utjecajem procesa globalizacije i masovne kulture, kada se djeci može dati bilo koje ime, te se češće daju hrvatska imena. Unatoč tome što im na dokumentima pišu španjolska imena unutar obitelji i hrvatske zajednice koriste se prijevodni hrvatskih imena ili neko ime koji „više zvuči hrvatski“ (primjerice: Josip- Jose, Petar - Pedro, Marko - Marcos). S hrvatskih prezimena službeno su maknuti hrvatski dijakritički znakovi, primjerice Perković je promijenjeno u Perkovich, Sutić u Sutich i sl.

Da bismo saznale da li su se i na koji način mijenjale granice društvenih zajednica zanimalo nas je koga su migranti birali za bračnog druga i kumove. Saznaje se da su prve i druge generacije uglavnom sklapale etnički homegene brakove, a za vjenčane i krsne kumove uglavnom birali članove obitelji (ponajviše braću i/ili sestre) ili prijatelje Hrvate. Ova praksa u pojedinim obiteljima zadržala se i do četvrte generacije migranata, kao u slučaju mlade kazivačice: „Moja krsna kuma je sestra od moje mame. Od brata, najbolja prijateljica od mame, koja je isto Hrvatica... vjenčani kumovi od roditelja isto su Hrvati najbolja prijateljica od moje bake, koja je '48 stigla u Argentinu.“ (V. K. r. 1988. 3. g.).

3. Dolazak i/ili povratak u Hrvatsku

Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, tijekom 1990-ih godina, zbivao se intenzivan dolazak Hrvata iz Argentine sa željom za povratkom u Hrvatsku. Već prilikom prvih intervjua uočilo se specifičnosti imigracija prema starosti povratnika. Razlike su ovisno radili li se o samim migranata, dakle onih koji su rođeni u Hrvatskoj i sada su u mirovini, zatim drugoj generaciji migranata koji su prilikom dolaska bili u četrdesetim i pedesetim godinama a otišli su iz Hrvatske kao jako mala djeca ili su se tamo rodili, i na kraju trećoj i četvrtoj generaciji migranata, koji su danas u dvadesetim godinama života. Upravo iz tog razloga prikazat ćemo specifičnosti za svaku od navedenih generacija: umirovljenici, obitelji i mladi. Prema kazivačima, dolazak se dešavao u razne hrvatske gradove, primjerice: Zagreb, Split, Dubrovnik, Opatiju itd. U ovom radu prikazat ćemo samo Hrvate iz Argentine koji žive u Zagrebu.¹⁷ Većina naših kazivača, odnosno članovi njihovih obitelji koji su odselili iz Hrvatske prije odlaska nisu bili Zagrepčani, već su podrijetlom iz raznih dijelova Hrvatske, primjerice: otoka Visa, Novigrada, Istre, okolice Dubrovnika, Slavonije, Dalmatinske Zagore itd., a ponekima su baka ili djed Hrvati iz današnje Bosne i Hercegovine. Stoga ove migracije možemo smatrati i remigracijama

¹⁷ Budući da mladi nakon završetka Croaticuma moraju imati u Hrvatskoj prijavljeno prebivalište, a najbliža rodbina im stanuje van Zagreba, dokumente imaju na njihove adrese, dakle razne gradove, no stanuju u Zagrebu.

budući da su se svi kazivači odlučili za dolazak u Zagreb, odnosno za dolazak u etničku domovinu, ali ne i u mjesto podrijetla.

3. 1. Povratak migranata i/ili umirovljenika

Nakon pedesetak godina provedenih u Argentini, ujedno i pet desetljeća iščekivanja osamostaljenja Republike Hrvatske, pojedini migranti željeli su se vratiti u Hrvatsku. Nakon više od polovice života provedenog u Argentini, a posebice stvaranjem obitelji, ovaj proces nije bio lak i uglavnom je rezultirao ponovnim dislociranjem članova obitelji. Kako na razloge povratka, tako i na razloge ne povratka, najveći utjecaj imali su obiteljski razlozi.

Budući da su već bili u mirovini, bez nekretnina u Zagrebu, a zbog visokih godina života bili su svjesni da im predstoje dani sve manje samostalnosti te su uglavnom odlučili nastaviti život u domovima umirovljenika. Razlog vlastitog povratka, nakon što je ostala udovica, opisala je kazivačica (V. V. r. 1930. 1. g.). Većina rodbine i danas živi u Buenos Airesu: „Mislila sam sad ću ja ić u penziju i šta ću? Nisam htjela pasti djeci na teret... onda sam čula da neki moji poznati iz Argentine dolaze ovamo i ja dodjem 2003. g. kod rodice u Zagreb na 15 dana da izvidim. Već su se neke prijateljice bile vratile, već su u domu... kad sam vidla da su one zadovoljne, ja sam produžila boravak u Zagrebu... još mjesec dana ... i ja sam odlučila vratit se i ići u dom.“ Budući da je suprugovoj obitelji nakon 1945. godine oduzeta zgrada s nekoliko stanova u centru Zagreba i da je umro zaštićeni najmoprimac ona je dobila povrat jednog stana u koji se 2003. uselila i ujedno vratila u Zagreb. Kako kaže „još uvijek se može sama brinuti za sebe, čeka mjesto u domu i ne žuri se preseliti.“ Družiti se s povratnicima iz Argentine od kojih joj u Zagrebu stanuju dvije nećakinje, krsno kumče, a pruža i privremeni smještaji mladoj Hrvatici iz Argentine budući da je prijateljica s njenom bakom. Često posjećuje prijateljice u domu umirovljenika. Svi povratnici u Zagrebu smješteni su u dva doma umirovljenika, na Iblerovom trgu i u Klaićevoj ulici: „... sedam sam ih već pokopala (povratnika umirovljenika op. a.). To je grupa studenata koji su bježali. Onda je valjda netko došao, pa su jedni oduševljavali druge... lančano su dolazili. Sami su dolazili, uglavnom udovice, djeca su ostala tamo.“ Njihova djeca, danas u srednjim godinama života sa svojim obiteljima, uglavnom ne dolaze živjeti u Hrvatsku, a kao razlog navode proces koji bi bio jako kompliciran.¹⁸ Djeca jednom godišnje posjećuju roditelje ili povratnici jednom godišnje odlaze k djeci. Unatoč poznim godinama, umirovljenici često imaju osobna računala i preko skypa i maila gotovo svakodnevno komuniciraju s djecom i članovima obitelji koji se nisu vratili.

Razlog većeg broja nepovratka pronalazimo u karakteristikama za Hrvate u Argentini, kao i Argentine općenito, što obitelji nerijetko imaju od troje do petero djece, a time i velik broj unuka. Unatoč tome što mladi bračni parovi nakon vjenčanja žive u nuklearnim obiteljima, velik broj umirovljenika želio je ostati barem u istom gradu s potomcima. Tijekom procesa dolaska/povratka pojedini iz srednje generacije, odlučili su se vratiti, no veći broj njihove braće i sestara je odlučio ostati: „Roditelji od moga muža su odlučili da će doći živjeti tu... Moji roditelji su ostali, su imali još troje djece tamo i ... 25 unučadi, a tu su (u Hrvatskoj op. a.)

¹⁸ O razlozima povratka i ne povratka srednje generacije vidi više u odlomku o povratku obitelji.

dvoje, a 23 tamo“ (u Argentini op. a.). (M. T. r. 1955. 2. g.). Svi kazivači složili su se da su najveće zapreke preseljenju za ljude u godinama djeca u braku i unuci, budući da se oni ne mogu preseliti ako ovdje nemaju osiguran posao. U međuvremenu, sklopilo se i sve više mješovitih brakova, te se supružnici koji nisu podrijetlom Hrvati ne žele odseliti u nepoznatu zemlju i na drugi kontinent.

3. 2. Povratak i/ili dolazak druge generacije migranata s obiteljima

Unatoč velikim željama o preseljenju u Hrvatsku tek se desetak obitelji doselilo u Hrvatsku. U svim obiteljima naših sugovornika oba supružnika su hrvatskog podrijetla, osim jedne obitelji gdje je supruga Argentinka talijanskog podrijetla. Nekoliko osoba došlo je samo u dvadesetim godinama života, te su se kasnije u Hrvatskoj upoznali i vjenčali. Nakon osamostaljenja Hrvatske, velik broj onih koji su se željeli preseliti u Hrvatsku došli su na nekoliko mjeseci do godinu dana u „izvidnicu“ o mogućnostima preseljenja, pronalaska posla i života u Hrvatskoj. Dolazili su bračni parovi ili čitave obitelji.

Kod većine ideja o životu u Hrvatskoj stalno je postojala. Primjerice, jedan kazivač je tijekom studija pratio događanja u Hrvatskoj “Kupovao i čitao novine, sve s ciljem tražeći neku vijest koja bi ukazala da ima nekih indicija da bi se Hrvatska mogla oslobodit.“ Velik broj obitelji dobivao je novine od hrvatskih iseljeničkih zajednica diljem svijeta, kao što je bila praksa u obitelji (A. D. P. r. 1938. 2. g.): „U kuću su redovito dolazile hrvatske novine, emigrantski tisak... Na to smo bili pretplaćeni. U Buenos Airesu je izlazio Glas Sv. Antuna, Hrvatska, Hrvatski narod, u Münchenu je Roko Galeb izdavao novine. Dobar izvor informacija je bila tjedna novina HSS-a u Kanadi... J. Kušan je u Londonu izdavao jako dobre novine, pa iz Njemačke su dolazile.“ U ponekim obiteljima jedna osoba je bila pokretač preseljenja, najčešće muškarac: „Moj muž je bio jako aktivan u hrvatskom društvu. I onda kad je došlo novo vrijeme i sada Hrvatska, dosta je bio angažiran u ovo priznanje ... on je vukao da dođemo tu ... on je doneso tu odluku, a ja sam rekla: Da, možemo... Je bio vrijeme rata 1993., nije bilo lagano, svi su nam rekli da smo poludili, kako dolazimo tamo.“ (M. T. r. 1955. 2. g.)

Jedna obitelj doselila se pred Božić 1995. godine. Na pitanja kako je teklo preseljenje, prodaja nekretnina i selidba stvari u njihovoj obitelji saznale smo: “Ja sam cijelo vrijeme znao, mislio da ću se vratit. Nikad se nisam želio vezat uz kuću... Kupili smo kuću tek kad smo se oženili ... ne, nismo ništa selili. Znae koji je problem kod domaćih Hrvata? Previše su vezani uz stvari. Vi ste sad napravili klasično pitanje jedne domaće Hrvatice... Sve je to tako teško išlo, tu su se roditelji mučili i sad ti ideš tamo i kako ćeš to prevesti? Ma nećeš prevesti, Bog će dati da će se to sve već nekako srediti” (A. D. P. r. 1938. 2. g.). Budući da su gotovo sve obitelji u Argentini imale riješeno stambeno pitanje, u vlasništvu kuću ili stan, i da odluka o životu u Hrvatskoj nije bila konačna, nakon odlaska iz Argentine iznajmile su stanove ili bile smještene kod rođine. Tek nakon 3 do 5 godina prodale su nekretninu ondje i kupile u Zagrebu, odnosno njegovoj okolini.¹⁹

¹⁹ Kazivači ističu da su nekretnine u Zagrebu skuplje za oko 30% nego u Buenos Airesu te si nisu mogli priuštiti slično stambeno rješenje kakvo su imali ondje. Uglavnom su kupili stanove ili kuće u predgrađu Zagreba i okolnim mjestima. Jedna obitelj i nakon 18 godina stanuje u iznajmljenom stanu.

Radno mjesto im također nije bilo sasvim osigurano. Primjerice obitelj M. T. r. 1955. g. 2. g. je u početku živjela od ušteđevine: "Malo smo s našom ušteđevinom, par mjeseci ... mi nismo koristili, ajmo reći, neke beneficije." Gotovo svi naši kazivači u srednjoj životnoj dobi, uglavnom su bili visokopozicionirani u hrvatskim udrugama u Argentini, bili angažirani oko međunarodnog priznanja Hrvatske i skupljali humanitarnu pomoć kod hrvatskih iseljenika tijekom Domovinskog rata. Nakon osamostaljenja Hrvatske uglavnom su bili predstavnici u hrvatskim institucijama u Argentini (primjerice, Predstavništvu RH u Argentini, u predsjedništvu HDZ-a Argentina i sl.) te su nakon kraćeg ili dužeg vremena nakon dolaska u Hrvatsku dobili posao na visokim političkim i gospodarskim funkcijama, pr. u Ministarstvu povratka i useljništva RH, kao veleposlanici RH, zastupnici u Hrvatskom saboru, u Hrvatskoj matici iseljenika.²⁰ Ovo se odnosi na muškarce. Većina žena u početku je prošla proces socijalno silazne društvene pokretljivosti te su u prvim godinama postale, a neke i do danas ostale, domaćice. Poneke žene dobile su posao u struci, pa čak i bolji nego što su ga imale u Argentini, no za razliku od muškaraca ovi poslovi nisu vezani uz politiku. Osim što Hrvati iz Argentine svih generacija jedni drugima pomažu prilikom dolaska i boravka u Hrvatskoj, jedna od kazivačica radi za odvjetnika u Argentini i pomaže Argentincima hrvatskog podrijetla i/ili Hrvatima u administrativnim preprekama prilikom dolaska.

3. 2. 1. Prilagodba na život u Hrvatskoj

Prvi dani bili su svima dosta teški. Obitelj su isticale da se prijateljstva u Argentini puno brže sklapaju i da su ljudi puno fleksibilniji. Djeca su bila jako usamljena budući da im unatoč pozivima prijatelji Hrvati iz škole nisu dolazili u kuće. Tek kasnije su shvatili da su razlozi bili to što su bile ratne godine i što je u većina obitelji pružila smještaj rodbini iz ratom zahvaćenih krajeva i nisu mogli uzvratiti poziv drugoj djeci u već prebuiranim stanovima. Većina kazivača svih generacija kazala je da su im Hrvati, odnosno Zagrepčani, u početku djelovali hladno, nepristupačno i jako formalno. Svi su isticali razliku prilikom upoznavanja i pozdravljanja. Naime, već prilikom upoznavanja sve kazivačice su izljubile i čvrsto zagrlile obje istraživačice i to se prakticiralo prilikom svakog susreta, pa bio on i svaki dan zaredom.

Obitelji s kojima smo razgovarale poznavale su se u Argentini te su se dolaskom u Hrvatsku nastavili družiti. Okupljali su se na etničkoj osnovi i zbog međusobne solidarnosti. U Zagrebu je 1998. g. osnovano *Hrvatsko-Argentinsko kulturno društvo*. Okupljanja su uglavnom bila na dva najvažnija argentinska državna praznika 25. svibnja²¹ i 9. srpnja.²² Osim zajedničkih okupljanja u prostorijama kluba ili kod nekoga u kući taj dan se pripremalo argentinsku hranu, posebice *empanadas*²³ i *medialunas*.²⁴ Višegodišnji predsjednik društva (A. D. P. r. 1938. 2.

²⁰ Sva navedena zaposlenja i visoke funkcije pod utjecajem su politike. Svi povratnici su dosada promijenili nekoliko radnih mjesta, što je ovisilo koja je stranka pobijedila na parlamentarnim izborima, ili što se dešavalo unutar stranačkih previranja u Hrvatskoj demokratskoj zajednici.

²¹ 25. svibnja su Argentini se obilježava ustanak kojim je ondašnje pučanstvo odlučilo uspostaviti vlastitu državu i osloboditi se od Španjolaca 1810. godine (Polić Bobić 2007: 205-206).

²² 9. srpnja u Argentini se obilježava Dan neovisnosti.

²³ *Empanada* je tipično jelo za mnoge zemlje Južne Amerike. U Argentini je najraširenije s nadjevom od mesa. Od zemlje do zemlje razlikuju se po načinu pripreme, poglavito po vrsti nadljeva koji mogu biti i slani i slatki.

²⁴ *Medialuna* je vrsta slatkog peciva.

g.) kazao je: „To je bio osnovao povratnik Zaninović koji tu već dugo živi s majkom i ona se vratila, onda sam ja preuzeo predsjedništvo.“ Djelatnosti i ciljevi društva bili su: „Organizirati izlete, bili smo u Vukovaru i na Bleiburgu. Skupljat se barem jedanput na mjesec da se družimo, pomoć onome ‘ko je imao neke posebne potrebe.’“ Na pitanje da li je društvo pomagalo obiteljima iz Argentine koje su dolazile, isti kazivač kazao je da to bio zadatak Ministarstva povratka i useljenišтва: „Ono je to radilo uz jako velike prepreke još za vrijeme Tuđmana. Sad je, u 11. mjesecu 2011. tek izglasan taj novi zakon, mada je on sastavljen još u ono doba” (1990. ih op. a.).²⁵ Od 2006. godine postoji *Hrvatsko- hispansko društvo*.²⁶ Društvo organizira razna događanja, ponajviše promocije knjiga.

Također saznajemo da o pojedincu ovisi hoće li svoj društveno socijalni kapital nastaviti graditi među Hrvatima iz Argentine ili se što prije asimilirati u hrvatsko društvo. Često su razlike vidljive i među braćom i sestrama: “Znale smo se (s mladima iz drugih povratničkih obitelji op. a.), al nismo se baš nešto intenzivno družile... Ja sam se uvijek držala više s Hrvatima, i dan danas. Više se družila moja sestra, ona je studirala španjolski i portugalski. Tamo imaš više cura i dečki koji studiraju španjolski i neki koji idu na Croaticum... imaš i te fieste latine. Ja sam možda išla na to dva puta i kad bih išla, uvijek bih vodila svoje hrvatsko društvo” (M. M. P. r. 1984. 3. g.).

Kod većine obitelji naših kazivača u Argentini unutar doma govorilo se hrvatskim jezikom, kako kažu kazivači *kuhinjskim hrvatskim*. U Hrvatskoj su shvatili da govore mješavinom dijelekata te su djeca, a često i odrasli, odlazili na instrukcije hrvatskog jezika. Dolaskom u Hrvatsku obitelji unutar nastoje razgovarati na španjolskom jeziku. Kao razlog zašto su zamijenili jezike iz privatne i javne sfere kazivači ističu želju da zadrže oba jezika: „Televizija, radio, učenje, sve je hrvatsko i onda bi bilo šteta... To je tako, se prilagođavamo malo“ (M. T. r. 1955. 2. g.) Bilingvizam se pokazao vrlo koristan. Iz svih obitelji barem jedno dijete studira španjolski jezik, ili ga je diplomiralo, ostala djeca tijekom studija a i kasnije često daju instrukcije iz španjolskog jezika. Naime, iako su svi mladi završili fakultete, kao i ostali u Hrvatskoj, teško pronalaze posao te su im instrukcije bitan izvor prihoda.

3. 2. 2. Prenošenje fragmenata argentinskih običaja u Hrvatsku

Migranti su u Argentini prakticirali pojedine hrvatske običaje, a dolaskom u Hrvatsku prakticiraju argentinske običaje. Ovom prilikom spomenut ćemo samo životne i godišnje običaje koje su izdvojili kazivači.

Tijekom života u Argentini djeci hrvatskog podrijetla darove je donosio Sv. Nikola, a Argentinskoj ne budući nemaju ovaj običaj. Dolaskom u Hrvatsku djeca također dobivaju darove od Sv. Nikole ali ih dobivaju i 6. siječnja kada im Sv. Tri Kralja donose darove, kao što se prakticira u Argentini.²⁷

²⁵ Usp. *Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske*, donešen 26. listopada 2011. godine. (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_124_2471.html, pristup 23. 10. 2012.)

²⁶ Više o Hrvatsko- hispanskom društvu usp.: www.hispano-croata.hr, pristup 17. 1. 2012.

²⁷ Običaj da Sv. Tri Kralja donose djeci darove je iz Španjolske prenesen u Argentinu.

Tri obitelji, od toga jedna obitelj iz Dubrovnika²⁸ i nekoliko pojedinaca, u Samoboru su kod obitelji argentinskih Hrvata zajedno slavili *argentinski* Uskrs: „Jeli *dulce de leche* (vrsta namaza op. a.)... neko je donio iz Argentine *alfajores*, to je tijesto kao išleri s namazom... pekli *asado*-meso na roštilju. To se peče veliki goveđi but dva tri sata...” (P. G. r. 1981. 3. g.). U kući domaćina bile su prisutne sitnice iz Argentine, primjerice magneti s argentinskim motivima na hladnjaku. Razgovaralo se na španjolskom jeziku, slušala se argentinska glazba i pio se čaj mate.²⁹

I kod životnih običaja, točnije svadbe,³⁰ zabilježen je utjecaj argentinske kulture: „Tražili smo od kuma, njegovog brata, da nam iz Argentine donese nešto za maškare, svjetleće narukvice, ogrlice, šešire... u Argentini su maškare obavezne i to je super. Mi i gosti svi smo bili maškare, svi se oblače. To se zove Carnaval Carioca i onda imaš brazilске pjesme, argentinske i to je na svim svadbama. Ako nemaš onda je dosadno. Hrvatima se to ovdje najviše sviđjelo... muzika je bila hrvatska zabavna, jedino kad su bile maškare onda smo mi puštali baš prigodnu” (A. A. P. r. 1983. 3. g. i M. M. P. r. 1984. 3. g.) Na početku svadbene večere slušale su hrvatska i argentinska himna.

3. 2. 3. Međukontinentalne translokalnosti

Kod svih obitelji koje su se iz Argentine doselile u Hrvatsku proces preseljenja bio je više-godišnji. Svi kazivači isticali su da je u početku, a i danas, najteža bila otuđenost od obitelji i prijatelja koji su ostali u Argentini: „Vi ne možete doći tu i reći: Tu sam, trebam prijatelje! Kad sam tek došla tu, telefon nije zvonio. To je bio užas, dane i dane da ne zvoni telefon“ (M. T. r. 1955. 2. g.). U prvim godinama bila je izrazita međukontinentalna translokalnost, odnosno život u međuprostoru, u Zagrebu te u Buenos Airesu i Rosariju. Pridjevom *transnacionalno*, kojega u ovom primjeru možemo primijeniti na transkontinentalno, označava se fokus u transnacionalnim migracijskim studijama koji je na *prelaženju i nadilaženju* granica između zemalja podrijetla i naseljavanja. U okviru transnacionalnih proučavanja migracija, migranti se istražuju u njihovu paralelnom životnom iskustvu “ovdje” i “tamo” (Rouse 1991,1992 prema Čapo Žmegač 2010:22). Osim svakodnevne komunikacije s obitelji i prijateljima preko e-maila i telefona, te zadnjih godina preko skypea, prate se novosti i čitaju novine na internetu, primjerice: *La Nación*,³¹ *Clarín*,³² *Olé*.³³ Prvih godina sve obitelji svake su godine nastojale posjetiti Argentinu: „Uvijek kad su bile ljetne ferije mi smo išli. Jer tamo su bili roditelji... Da ne bude grub taj prekid, da djeca mogu jedno i drugo. Čini mi se, to je bila dobra odluka, nije bila jeftina, ali smo uspjeli da nekako se vidi da se može i jedno i drugo i da nisu izgubili.

²⁸ Obitelj se u Hrvatsku doselila prije desetak godina. Supruga je druga generacija migranata a suprug Argentinac.

²⁹ Kod svih okupljanja Argentinaca neizbježan je čaj mate. U posudicu za ovaj ritual stavi se čaj, polije se vrućom vodom i svi prisutni piju u krug: *To je Hrvatima možda malo gadjljivo jer svi piju iz jedne cjevčice, a mi svi pijemo mate i svi se pozivaju... Jer to je društveno piće... u Argentini kad zoveš kod kuće onda zoveš: Ajmo na mate.* (P. G. r. 1981. 3. g.).

³⁰ Mladenka se u Hrvatsku vratila 1995. godine kao dijete u povratničkoj obitelji, a mladoženju je upoznala prilikom njegova boravka u Hrvatskoj prije dvije godine.

³¹ <http://www.lanacion.com.ar>, pristup 12. 2. 2012.

³² <http://www.clarin.com.ar>, pristup 12. 2. 2012.

³³ <http://www.ole.com.ar>, pristup 12. 2. 2012.

Jer najgore je reći: Zauvijek. Idem tamo zauvijek i neću se vratiti! Ako ideš i kažeš doviđenja, to je lakše, onda će opet proći pet godina. Ja sada (nakon 19 godina života u Zagrebu, op. a.) već pet godina nisam bila u Argentini. Al' nekako i ovaj skype pomogne da se može“ (M. T. r. 1955. 2. g.).

3. 2. 4. Transmaterijalne prakse pripadanja i bivanja

Etnologinja M. Povrzanović Frykman „smatra da više pažnje valja posvetiti onome što ljudi čine da bi održali veze kojima su konstituirani transnacionalni društveni prostori. Te su veze bitno materijalno određene, a često i ovisne o predmetima koje migranti nose, šalju, primaju i koriste“ (2010:39). Slijedom toga saznale smo da dolaskom u Hrvatsku migrantima nedostaju mnogi proizvodi te da su oni često prisitni u putnim torbama na relaciji Hrvatska- Argentina. To se ponajviše odnosi na razne slastice poput *dulce de leche*, *alfajores*, *facturas* i čaj- *yerba mate*. Ovi proizvodi ujedno povezuju Hrvate iz Argentine, budući da se obavezno svima javi tko kada putuje i preko te osobe se proizvodi naručuju ili neki drugi šalju. Prilikom dolaska iz Argentine pozivaju se u goste ostali Hrvati iz Argentine da bi se počastili i razmijenili novosti. Prilikom dolaska iz Argentine u Hrvatsku svi naručuju DVD s filmovima, CD-e, knjige koje razmjenjuju i/ili množe.

Obitelji su postepeno prenosile i materijalne predmete. Primjerice jedna obitelj nakon dolaska u Hrvatsku selila je još tri puta u tri godine zbog rada u diplomatskim predstavništvima Hrvatske: „Nešto smo ostavili, nešto smo donijeli, još imam stvari u kutijama... Jedan stol, tamburaške instrumente što su dva puta prešli ocean, to je zanimljivo ... I ovaj stol što imamo isto, napravljeno je od drveta, roble de Slavonija, jer je to jako cijenjeno u Argentini ... Da bi stol govorio gdje je svugdje bio!“, (M. T. r. 1955. 2. g.)

Prilikom odlazaka u Argentinu rodbini i prijateljima nose darove. Najčešće su to prehrambeni hrvatski proizvodi: kraševi slatkiši bajdere i griotte, ajvar, kruškovac, medica, orahovac, bučino ulje i sl. Kao trajni proizvodi nose se predmeti s hrvatskom šahovnicom, majice s istaknutim markerima hrvatskog ideniteta i vrlo često dres hrvatske nogometne reprezentacije, tekstilni predmeti za kućanstvo s motivima tradicijskog rukotvorstva (pr. stolnjaci sa šestinskim crveno bijelim uzorkom); šestinski kišobrani... Pojedini kazivači ističu da su već poslali toliko predmeta s hrvatskim nacionalnim simbolima te da sada kao šalju malo „profinjenije“ darove poput kamenih ulomaka s hrvatskim povijesnim pleterom, replike Bašćanske ploče i umanjene skulpture Ivana Meštrovića.

3. 2. 5. Neuspjele želje povrata

Unatoč tome što postoje velike želje srednje generacije za životom u Hrvatskoj, pojedini Hrvati iz Argentine su uspjeli organizirati tek duži obiteljski posjet Hrvatskoj, budući da se svi članovi obitelji nisu složili oko preseljenja: “1994. i 1998. smo došli svi skupa, ja brat, tata i mama. Tata je 1994. došo tu na šest mjeseci da vidi šta se može. On je imao želju da se tu vratimo svi skupa... bio je smješten kod rodbine... imamo je svuda ... i kad se vratio, mama nije htjela. Baka i djeda isto nisu bili baš: Ajmo! i tako je ostalo. Kad smo došli svi skupa, bilo mi

je baš lijepo. Došli smo u sedmom mjesecu ... imao sam 13 godina, sve mi je bilo super ... bili smo svugdje. Tata je iznajmio auto i obišli smo sve što je poznato ... ostali smo 45 dana" (A. A. P. r. 1983. 3. g.). Pojedini, koji imaju važnije uloge u hrvatskim klubovima u Argentini dolaze po „službenoj dužnosti“ svakih nekoliko godina, primjerice na Hrvatski svjetski kongres, na razna sportska natjecanja hrvatskih iseljeničkih klubova, na festivale folkora i sl. Mlada kazivačica nakon upoznavanja Hrvatske organizirala je dva puta turistički posjet Hrvata iz Argentine u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Prvi puta je dovela 17 ljudi, a drugi puta 32 ljudi. Posjeti su trajali po osamnaest dana. Pojedini žele barem posjetiti Hrvatsku ali niti to nikada nisu uspjeli jer za to nemaju novčanih sredstava. Naši kazivači su objasnili da neki njihovi članovi obitelji i prijatelji igraju igre na sreću s ciljem da zgoditak potroše na putovanje u Hrvatsku.

3. 3. Dolazak treće i četvrte generacije mladih Hrvata iz Argentine

Dolazak mladih u Hrvatsku potaknut je stipendijom Ministarstva vanjskih poslova RH,³⁴ koja im omogućuje učenje hrvatskog jezika i kulture na Croaticumu. Za dobivanje stipendije dovoljno je imati hrvatsko podrijetlo, napisati motivacijsko pismo i dobiti preporuku od „istaknutije“ osobe u hrvatskoj zajednici u Argentini, primjerice svećenika. Prema kazivačima postupak za dobivanje stipendije je jednostavan. Nitko od polaznika ne zna osobu kojoj je stipendija odbijena. Budući da su pokriveni svi troškovi, Croaticum ima veliki odaziv: „To je došlo puno, puno naših... dolaze iz Cordobe, iz Chaco, iz Rosarija, iz Buenos Airesa, to se jako proširi. To je velika stvar jer ipak se taj most učvršćuje. Jer ... mladi, oni imaju šanse živjeti tu i puno njih ostane.“ (M. T. r. 1955. 2. g.)

3. 3. 1. Predrasude i stereotipi o domovini predaka

Prije dolaska u Hrvatsku mladi kazivači su imali predrasude i stereotipe o domovini svojih predaka. U njihovim obiteljima dosta se pričalo o Hrvatskoj, pogotovo bake i djede unucima: „Oni koji su otišli... uglavnom su bili svi kao Hrvati, katolički, i ja sam imala neku sliku da je Hrvatska jako konzervativna zemlja, zbog religije, domoljublja... i zapravo je... kada sam došla vidla sam (u kontekstu začudila se op.a.) da nisu svi hrvati domoljubni, a sad znam da možeš bit Hrvat i volit svoju domovinu, ali i bit jugonostalgican. U Argentini to je bilo ili si Hrvat ili Jugoslaven. Jer, u Argentini sam pokupila tu priču svi Hrvati su za slobodnu Hrvatsku i domoljubi,“ (P. G. r. 1981. 3. g.). Poneki roditelji koji su rođeni u Hrvatskoj djeci nisu željeli pričati o Hrvatskoj, kako kazivači sami pretpostavljaju to im je bilo preemotivno: „Nisam znala puno o Hrvatskoj, tata nije puno razgovarao o tome... drugačije se priča u Argentini kad ideš u Hrvatski klub, kulturni klub, hrvatska predavanja, uvijek slušaš kao: Hrvatska, super zemlja, sve super... I ti misliš da je, ne znam, kao un cuento de hadas“ (kao bajka op. a.) (I. P. r. 1986. g. 2. g.). Svi mladi prije dolaska imali su izrazito pozitivnu sliku o domovini svojih predaka.

Dok se u nekim obiteljima hrvatski jezik zadržao unutar obitelji tri do četiri generacije dobiva se dojam da se u pojedinim slučajevima prva generacija željela što prije asimilirati i s

³⁴ Prema kazivačima prvih nekoliko godina nakon osamostaljenja RH stipendije je davala Hrvatska matica iseljenika.

djecom nisu razgovarali hrvatskim jezikom: „Ne, nikad (nisu pričali na hrvatskom op. a.)... Nisam puno znala o Hrvatskoj od ćaće... samo što sam čitala i učila, pretraživala po internetu... Imamo u Rosariju, petkom, radio program, zove se Hrvatski bar. Oni uvijek pričaju o Hrvatskoj, vijesti, o športu, što se dogodi ovdje, kako je Uskrs u Hrvatskoj, kako je Božić. Uvijek sam bila u Hrvatski klub u Rosario“ (I. P. r. 1986. g. 2. g.). I ovo istraživanje potvrđuje da se potraga za identitetom javlja kod četvrte generacije migranata, kao što je posvjedočila (S. S. r. 1982. 4. g.). Budući da su se tijekom stoljeća podaci o mjestu iseljenja njenih predaka izgubili, a prezime Sutić promijenilo se u Sutich ona je odlučila potražiti podatke u Museo de la Inmigración u Buenos Airesu:³⁵ „Sam počela istraživati i puno godina mi je trebalo, zato što oni nikad nisu čuvali dokumente. Djed je uvijek rekao oni su iz Civitavecchia u Hrvatskoj ... Ja sam tražila na internetu, a nema“ (S. S. r. 1982. 4. g.). Nakon višegodišnje potrage, ispostavilo se da je djeda putovao iz Italije, a da je podrijetlom iz malog sela u blizini Dubrovnika.

Prema kazivačima postoji nedostatak i u argentinskom obrazovanju iz zemljopisa, uglavnom se uči o velikim europskim zemljama: „Kao Balkan je jedna velika zemlja... (prijatelji op.a.) su pitali kako je sve, kako su ljudi, kako je život, jezik, hrana, kako je vani (izlasci op. a.), kako je glazba... jer za nas Ameriku, Europa je: Italija, Francuska, Španjolska, a kad je Balkan, Hrvatska, Bosnia, Srbija, Crna Gora, Slovakia, ne znamo puno o tome,“(I. P. r. 1986. g. 2. g.).

3. 3. 2. Dolazak i život u Zagrebu

Razlozi prvobitnog dolaska mladih mogu se podijeliti na dvije skupine. Najviše prevladava znatiželja i avantura u egzotičnu prelijepu domovinu predaka koju omogućuje stipendija. Tek rijetki pojedinci oduvijek su htjeli doći u Hrvatsku: „Čim sam počela raditi ja sam po malo štedila neki put ću ić. Jer išla sam u malu školu, vrtić, plesala folklor i išla u hrvatsko društvo... K'o da zapravo doživiš neku kulturu koja znaš da postoji, poznaš ali ne poznaš skroz, a bila je dio moje obitelji. Moji najdraži prijatelji su Hrvati. I kad sam ja prvi put sjela u avion bojala sam se, jer što sada ako Hrvatska mi se ne sviđa (smješak)? Jer 25 godina sam volila to nešto što ne poznam direktno... znali smo puno toga ... ali nisi nikad bio. Čuo si da je Hrvatska kao raj!“ (P. G. r. 1981. 3. g.).

Unatoč tome što su dolazili u svoju etničku domovinu, svi mladi prvi boravak u Zagrebu opisali su kao jako čudan i težak: „Ljudi su drugačiji... Mi smo topli... nisam znala nikoga tu. Nisam znala što mogu jesti... sve je bio una lucha (borba op. a.). To je bilo preteško za mene... ljudi su bili čudni, kako oni žive, kako oni interactuar, como se relacionan con otros“ (odnosi među ljudima op. a.) (I. P. r. 1986. g. 2. g.).

Svi mladi istakli su prednost života u studentskim domovima Cvjetno naselje i Stjepan Radić koje im osigurava stipendija. Na taj način brzo se upoznaju i steću prijatelje: „Latinosi svi smo uvijek zajedno... poznamo se svi (I. P. r. 1986. g. 2. g.). Zajednički život omogućuje im svakodnevno druženje. Posjete i okupljanja izrazito su fleksibilni i organizirani u trenu, bilo da se radi na pozivu na čaj mate, netko se vratio ili dobio od nekoga iz Argentine argentinsku

³⁵ Museo de la Inmigración in Buenos Aires (<http://www.mininterior.gov.ar/migraciones/museo/index.html>, pristup 24. 2. 2012)

slasticu, donio film ili novi CD koji se gledaju i slušaju u prepunoj studentskoj sobi. U skromnim i improviziranim studentskim čajnim kuhinjama prilikom proslave nečijeg rođendana priprema se argentinska hrana, pa čak i čeka nova godina: „Svi Latinosi... smo čekali u kuhinji od studentskog doma... Nismo se mogli dogovoriti za neku *fiestu*... pa smo rekli važnije je društvo... kuhali smo *empanadas*“ (P. G. r. 1980. 3. g.).

Gotovo svi mladi učlanjeni su u klub *Sociedad Latinoamericana* na facebooku.³⁶ Klub funkcionira kao virtualna zajednica mladih iz Južne Amerike, a osnovali su ga upravo mladi povratnici u Hrvatskoj koji su prije nekoliko godina bili na Croaticumu a sada žive u Hrvatskoj. Službeni jezik je španjolski. Tu se pronalaze obavijesti o latino tulumima, športskim događanjima, zajedničkim roštiljima i sl. Mladi rijetko kada provode u Hrvatskoj na Croaticumu tri godine, već je praksa da se nakon jednog do dva semestra vrate u Argentinu. U Hrvatsku dolaze u nekoliko navrata s prekidima od šest mjeseci do nekoliko godina. Preko ove društvene mreže druže se neovisno jesu li u Argentini ili u Hrvatskoj.

Kao i sve prethodne generacije naših sugovornika, tako i studenti, kada su u društvu ljudi koji znaju španjolski jezik, govore španjolskim. Sve govornike ovoga jezika iz zemalja Južne Amerike u kojima se on govori, smatraju Latinosima i na taj način iskazuju svoju simboličku različitost spram domicilnim Hrvatima i stvaraju neformalnu zajednicu Latinosa. Ove istaknute kulturne razlike ne stvaraju se kao posljedica izolacije određene zajednice, već obrnuto, njihova kontakta s pripadnicima drugih skupina, što dovodi do potrebe da se jasno odredi mentalna granica koja će “nas” odijeliti od “drugih”. Stoga se iz cjelokupnoga kulturnoga inventara “miskupine” izlučuju one simbolične označitelje koji su u najvidljivijoj opreci s elementima druge zajednice (usp. Cohen 1985: 12). Čak i oni koji su završili program Croaticuma, isticali su da im jako nedostaje ako čitav dan s nekim ne progovore španjolskim jezikom. Nije li upravo jezik jedan od najvidljivijih elemenata zajedničke kulture po kojima se jedna zajednica razlikuje od druge/drugih (usp. Smith 1991: 43).

Nakon prvih teškoća svi mladi su isticali brzu prilagodbu: „Trebalo mi je samo tjedan dana da se prilagodim... sviđa mi se... ja i sestra smo došle same. Čudno sam se osjećala. Kao kod kuće. Tu smo bile pet mjeseci. Studirala sam hrvatski na Croaticumu, poslije sam išla na more dva tjedna... Ja se nisam htjela vratit natrag, sestra da“ (P. G. r. 1981. 3. g.). Velik broj mladih želi produžiti boravak u Zagrebu s namjerom trajnog ostanaka. Većina smatra da su mladi i da će vidjeti što život tek donosi: „S jedne strane ne mogu to objasniti riječima, to je osjećaj neki. Meni je ljepše ovdje i to je to. Hrvatska je mala zemlja, neke stvari su ti jednostavne... čim sam našla posao, dobro sad nisam zadovoljna s poslom, ali svejedno... Za sad meni je to ovdje, za sad, ne mogu sad reći za stalno, se odlučiti za cjeli život jer mi je to puno“ (smješak) (ibid.). Kao razloge zašto žele ostati živjeti u Hrvatskoj isticali su opušteniji život, kratke udaljenosti, manje kriminala, sigurne noćne šetnje, činjenicu da mobitel mogu držati u kafiću na stolu za razliku od velikih gradova iz kojih dolaze. Djevojke su kao primjer navodile da u Argentini djevojka nikada ne bi u kafiću naručila žestoko alkoholno piće ako ne želi biti etiketirana kao pijanka.

Nakon završetka studija Croaticuma, odnosno pojedinih semestara, tijekom zimskih mjeseci mladi stanuju kod rodbine, poznanika ili zajedno iznajmljuju stan, a tijekom ljetnih mje-

³⁶ <http://www.facebook.com/latino.hr>, pristup 18. 2. 2012.

seci, u turističkoj sezoni, većina ih radi na jadranskoj obali. Svi su u Argentini završili fakultet. Ponekima su nostrificirane diplome, no tijekom naših intervjua nitko nije radio u struci. Svi ponešto rade: daju instrukcije iz španjolskog jezika, rade kao konobari, hostese, kuharice i sl. Dakle svi prolaze proces socijalno silazne društvene pokretljivost. Isticali su da je život nakon prestanka stipendije puno teži: „Sada je drugačije jer moram tražiti posao, teška situacija. Nije kako prije, samo je bila zabava i učenje... teže, ali vratila sam se, sviđalo mi se i htjela sam pokušati“ (V. K. r. 1988. 3. g.). Unatoč tome što se i dalje druže s mladima iz Južne Amerike, nastoje upoznati što više domicilnih Hrvata. Tako se opaža da kod večernjih izlazaka prvi izbor nisu tematske latino večeri, već odlaze slušati rock i pop muziku u popularna zagrebačka okupljališta.

4. Zaključna razmatranja

Nakon ovoga kratkog prikaza fragmenata života Hrvata u Argentini te života Hrvata iz Argentine u Hrvatskoj, iskristalizirala su se dva paradoksa. Naime, boravkom u Argentini hrvatski iseljenici nastoje sačuvati hrvatski identitet na način da se druže u hrvatskim klubovima, unutar obitelji govore hrvatski jezik, prakticiraju hrvatske običaje, čitaju hrvatski tisak, po kućama imaju istaknute predmete iz Hrvatske... Dolaskom u Hrvatsku rade sve suprotno s naglaskom na fragmentima argentinske kulture i španjolskog jezika.

4. 1. Višestruki i hibridni identitet

Da je došlo do svojevrsne hibridizacije identiteta i kulturnih vrijednosti vidljivo je nakon povratka u Hrvatsku. Hrvati iz Argentine imaju zajedničku migrantsku prošlost, koja je obilježena španjolsko - hrvatskim bilingvizmom, određene životne navike stečene tijekom života u Argentini te iskustvo prilagodbe na život u Hrvatskoj. „Nekako to se dogodi, između jedno i drugo... ja mogu plakati za jednom i drugom himnom... ne možete zaboraviti da ste tamo rođeni, išli u školu, da imam prijatelje, da mi je bilo lijepo, da sam više živjela tamo nego tu... Moja mama, kad je došla posjetiti svoje sestre tu, bilo joj je jako lijepo i uživala je, a kaže kada se avion približio Buenos Airesu da je njoj srce počelo lupati. Nisi ni tu, ni tamo. Patiš za jedno i za drugo, (M. T. r. 1955. 2. g.).

Svi kazivači kazali su da bi idealno kada bi mogli šest mjeseci živjeti u Hrvatskoj, šest u Argentini te naglašavali ljubav prema obje domovine. Nakon osamostaljenja Hrvatske mnogi žive na dvije relacije, imaju dva doma, dva identiteta. Kako pisac predgovora piše na početku knjige *Hrvati u Argentini* o autorici Carmen Verlichak Vrljičak: „Podjednako Hrvatica i Argentinka, u istoj mjeri stanovnica Zagreba ili Krivodola kao i ulice Quintana ili Caffarene u predgrađu La Boce“ (De Vedia 2011: 8).

Zanimljiv primjer je navijanje jedne kazivačice na sportskom događaju kada su na suprotnoj strani bile ove dvije države: „Prije šest godina sam išla sa sestrom na tenis. Hrvatska je igrala Davis Cup protiv Argentine u Zagrebu u Domu Sportova. A mi smo bili pedesetak

Argentina koji smo navijali za Argentinu i stari tamo u Argentini su bili uvrijeđeni. Rekli su baki, mami i tati: Kako one mogu biti u Hrvatskoj, a navijati za Argentinu? Mi smo bile na novinama, sve (...) Mi smo navijale za Argentinu ... A tamo bih navijala za Hrvatsku³⁷ (P. G. r. 1981. 3. g.).

Sve navedeno potvrđuje teze norveškog antropologa Frederika Bartha koji smatra da kod istraživanja identiteta pažnju treba usmjeriti na one faktore koji vode pojedinca da se priklanja, izabire i pripisuje one posebnosti koje impliciraju njegov vlastiti identitet. Autor naglašava potrebu istraživanja raznih aktera u procesu oblikovanja granica među zajednicama i to u procesu distanciranja i identificiranja (1994: 19- 20).

4.2. Povratnička migracija i/ili imigracija u Hrvatsku?

Pratimo li prve godine života Hrvata u Argentini, uočavamo da su svi doseljenici prolazili proces socijalno silazne društvene pokretljivosti, nastojali se okupljati u hrvatskim klubovima, naučiti španjolski jezik... Usporedimo li njihove integracijske i adaptacijske procese s dolaskom mladih, odnosno treće i četvrte generacije migranata u Hrvatsku uočavamo iste prakse te potvrđujemo tezu Jasne Čapo da ih možemo samo „uvjetno zvati “povratnicima“ jer oni faktički *imigriraju* u zemlju svojih predaka a *ne vraćaju se* u zemlju svog rođenja ili nekadašnjeg života“ (2010:14). Dakako, jedina je razlika što su oni Hrvati. Svi kazivači imaju dvojno državljanstvo, argentinsko i hrvatsko. Dobitkom hrvatske domovnice³⁸ u konzulatu u Argentini dobili su hrvatske putovnice, a dolaskom u Hrvatsku osobne iskaznice, zdravstvene iskaznice, radne knjižnice.³⁹

Teoretičari povratničkih migracija najčešće navode tri razloga za povratak: 1. ekonomski i profesionalni razlozi, 2. domoljubni i socijalni, te 3. obiteljski i osobni (Toren prema Gmelch 1980, 142). Za prvu i drugu generaciju migranata najvažniji razlozi dolaska i/ili povratka su bili domoljubni, a za treću i četvrtu generaciju znatizelja, odlazak u egzotičnu lijepu domovinu predaka uglavnom omogućen stipendijom. Pri tom treba ponoviti da ovo nisu bile klasične povratničke migracije u rodno mjesto, već dolazak u etničku domovinu i njen glavni grad. Zanimljivo je da druga generacija političkih migranata, dakle srednje generacije koje su se uspjele preseliti zahvaljujući političkom angažmanu prilikom stvaranja hrvatske države, dolaskom u Hrvatsku doživljava socijalno uzlaznu društvenu pokretljivost, no s promjenama na političkoj sceni njihova djeca mahom se izjednačuju s ostalim mladim, velikim dijelom nezaposlenim Hrvatima.

Svi kazivači isticali su prednosti života u Hrvatskoj: bolju kvalitetu života, ugodniju klimu, mnoštvo parkova u velikim gradovima i lijepu prirodu, blizinu svega i sl. Nitko od kazivača

³⁷ Članak o ovom događaju objavljen je pod naslovom: *La hinchada gritó fuerte en Zagreb*, usp: <http://www.lanacion.com.ar/795772>, pristup 23. 2. 2012.

³⁸ Postupak dobivanja domovnice prema kazivačima bio je jednostavan: *Mi smo samo došli u ambasadu, trebali smo ponjet bakin krsni list ili neki papir kojim dokazuješ podrijetlo, mi smo čekali 6 mjeseci, a sad mislim da treba dvije godine. Sad je malo teže dobiti državljanstvo zbog ulaska u EU* (P. G. r. 1981. 3. g.).

³⁹ Srednjoškolsko obrazovanje se odmah upisuje u radnu knjižicu, a nostrifikacija fakultetske diplome čeka se oko godinu i pola.

koji su se odlučili na trajan život u Hrvatsku ne žali za takvom odlukom. Razlog između ostalog leži u trenutnoj gospodarskoj i političkoj situaciji u Argentini: „Neki anđeo čuvar nas je bacio tu. Na žalost, Argentina ne živi jedan lijepi momenat, socijalno i gospodarski... I tu (u Hrvatskoj op.a.), ako ima problema, još možemo reći da imamo bolju kvalitetu života nego tamo“ (M. T. r. 1955. 2. g.).

Ovo istraživanje pokazalo je da su socijalni kapital i migrantske mreže imale važnu ulogu prilikom donošenja odluke o preseljenju. Kod sve tri generacije imigranata vidljivo je stvaranje novog društveno socijalnog kapitala, prijatelji od prijatelja postaju dobri prijatelji. Sve ovo ujedno dovodi do nove simboličke zajednice Hrvata- Latinosa.